

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: СУЧАСНІ ТА ІСТОРИЧНІ КОНТЕКСТИ, КОМПАРАТИВНІ РЕТРОСПЕКЦІЇ

<https://doi.org/10.15407/uhj2023.02.005>
УДК 355[(470+570):(477)]:[341+33+36]

Валерій ГРИЦЮК

доктор історичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
Навчально-наукового центру воєнної історії,
Національний університет оборони України
ім. І. Черняхівського (Київ, Україна)
skifwo@email.ua

<https://orcid.org/0000-0001-9877-1900>

Олександр ЛИСЕНКО

доктор історичних наук, професор,
завідувач відділу воєнно-історичних досліджень,
Інститут історії України НАН України (Київ, Україна)
ukr2ww@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4003-6433>

ВІЙНА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ВОЄННИЙ, МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ, ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІРИ

Мета полягає у з'ясуванні та структуруванні змістового наповнення подій війни Російської Федерації проти України, що відображає характер і перебіг бойових дій, виокремлення ключових віх збройного протистояння, а також аналіз геополітичних, міжнародно-правових та економічних питань, що безпосередньо чи опосередковано його стосуються. **Методологічні** підходи ґрунтуються на використанні міждисциплінарного дослідницького інструментарію на стику історії, політології, економіки, воєнної справи, правознавства, а також теоретико-концептуальних напрацювань провідних фахівців із воєнної історії. **Наукова новизна** полягає в уточненні історичної періодизації

Цитування: Грицюк В., Лисенко О. Війна Російської Федерації проти України: воєнний, міжнародно-правовий, геополітичний та економічний виміри. *Український історичний журнал*. 2023. № 2 (569). С. 5—33. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.02.005>

© Видавця ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ISSN 0130-5247. Український історичний журнал. 2023. № 2 (569)

збройної агресії Російської Федерації проти України у 2014—2023 рр. та особливостей кожного етапу воєнних дій; спробою спроекувати події в Україні крізь призму міжнародного гуманітарного права як такі, що нерозривно поєднані внутрішньою логікою, спростувати окремі некоректні концепти й поняття та подати авторське трактування відповідних юридичних дефініцій; відтворення геополітичних, економічних передумов російсько-української війни. **Висновки.** Від 2014 р. рівень воєнного мистецтва в усіх ланках українського військового командування суттєво зріс, що, в поєднанні з підтримкою нашої країни з боку міжнародних партнерів, уможливило відсіч російським агресорам на основних ділянках їхнього наступу та завдання їм відчутних поразок. Перебіг подій в останні роки переконливо свідчить, що в Україні наявний міжнародний збройний конфлікт, спричинений агресією РФ. При цьому російська сторона вчинила злочини проти миру, воєнні злочини та злочини проти людяності, що повинно отримати адекватну юридичну оцінку в міжнародних судових інституціях або у спеціально створеному трибуналі. Кремль упродовж десятиліть використовував економічні та політичні важелі аби забезпечити собі диктат, дозволяючи собі втручання у внутрішні справи й порушення територіальної цілісності держав пострадянського простору. Широкомасштабне вторгнення в Україну і бруталні способи ведення війни, геноцид українців спричинили кардинальну трансформацію у ставленні колективного Заходу до Росії, економічні санкції проти неї та допомогу Україні у протистоянні агресору.

Ключові слова: міжнародний збройний конфлікт, війна Росії проти України, світове співтовариство, протидія агресії, періодизація, економічні санкції, окупація, наслідки широкомасштабного вторгнення.

*«Ніколи не піддавайтесь силі,
ніколи не піддавайтесь потужності
вашого противника, що очевидно переважає»*

В. Черчилль

Від початку широкомасштабного вторгнення російської армії в Україну минув рік. Практично кожна подія цієї війни знаходить відображення у ЗМІ, наукових текстах і дискусіях, виставково-музейних проєктах. Формується історіографічний сегмент, в якому не тільки фіксуються події та процеси, а й здійснюються протяжні реконструкції українсько-російських відносин, версії ідеологічних, економічних, політичних причин і передумов нинішнього воєнного протистояння. Незадовго до вторгнення військ РФ В. Горбулін опублікував працю, в якій міститься характеристика вузлових проблем російсько-українських відносин і викладено варіанти ймовірного розвитку подій [1]. Ця книга може слугувати певним методологічним орієнтиром для дослідників російсько-української війни. В «Українському історичному журналі» для висвітлення зазначеної проблематики створено спеціальну рубрику «Російсько-українська війна: сучасні та історичні контексти, компаративні ретроспекції» [2, С. 31—42; 3, С. 31—42; 4, С. 17—30]. Зроблено перші спроби концептуалізації та розгляду теоретико-методологічних аспектів фундаментальних досліджень [5, С. 39—41; 6, С. 95—98; 7]. У виданні «Україна дипломатична» (вип. XXIII) уміщено концептуальні статті про війну Росії проти України багатьох авторів [8]. Зокрема, П. Гай-Нижник подає авторську періодизацію й характерис-

тику російсько-української війни, яка дещо відрізняється від періодизації, запропонованої авторами цієї статті [8, С. 31—52].

Історієписання подій 2022 р. в Україні розпочиналося з фіксації військовими істориками значного за обсягами фактологічного матеріалу. Крім того, постійно здійснювалося спостереження за воєнно-політичною, воєнно-стратегічною обстановкою. Хронологія висвітлення подій щодо широкомасштабного вторгнення збройних сил РФ опрацьована за кожен день та окремі місяці. Вона публікується в інформаційному бюлетені Національного університету оборони України ім. І. Черняхівського [9]. В контексті викладу подій війни та її періодизації не можна не згадати й про видання, підготовлене «Енциклопедичним видавництвом» [10].

Для врахування спектрально-хронологічного розмаїття, пов'язаного з російсько-українською війною, зокрема бачення ситуації противником, його союзниками та країнами з невизначеною позицією, важливим інформаційним джерелом стали підготовлені Інститутом вивчення війни (Institute for the Study of War) щоденні синтетичні звіти, в яких висвітлюється перебіг подій в Україні та довкола неї [11].

За дорученням головнокомандувача Збройних сил України від 26 березня 2022 р. № 6820/с створено воєнно-історичну комісію зі збору й узагальнення матеріалів, аналізу фактів і подій війни та розробки на їхній основі воєнно-історичних викладів (починаючи від широкомасштабного вторгнення російських військ на територію України 24 лютого). Опис історичних подій — це другий крок воєнно-історичного дослідження на емпіричному рівні. Матеріали, підготовлені на підставі опрацьованих у науково-дослідному центрі воєної історії Національного університету оборони України ім. І. Черняхівського щоденних звітів з узагальнення здобутого під час відбиття збройної агресії РФ бойового досвіду, інформаційно-аналітичних довідок групи моніторингу ситуації й аналізу змін воєнно-політичної, воєнно-стратегічної обстановки, а також результатів роботи воєнно-історичної комісії акумулюються у щомісячних «Воєнно-історичних описах російсько-української війни» [12].

Новітні публікації ще важко структуруються в окремі жанрові й тематичні блоки, що ускладнює їх системний аналіз, а брак повноцінної джерельної бази через недоступність окремих документальних масивів обмежує інтерпретаційні можливості та доказовість концептуальних побудов, висновків, узагальнень.

Автори цієї статті скористалися вказаним на її початку інформаційним приводом, аби викласти власні погляди на деякі проблеми війни Російської Федерації проти України. В одному матеріалі неможливо бодай конспективно відтворити основні її перипетії, тому ми зацентруємо увагу лише на окремих сюжетах цієї теми.

Мілітарні аспекти

В інтерв'ю виданню «The Economist» головнокомандувач Збройних сил України В. Залужний сказав: «Для нас, військових, війна розпочалася 2014-го. Усе, що сталося 24 лютого, — це просто збільшення масштабу. У нас був фронт 403 км та 232 опорні пункти. А після 24 лютого цей фронт зріс до 2500 км. Найважливіший досвід, який ми отримали і який сповідуємо майже як релігію: російських та будь-яких інших ворогів треба вбивати. Просто вбивати. Головне — не боятися це робити» [13].

24 лютого 2022 р. війська Російської Федерації здійснили широкомасштабне вторгнення в Україну, яке в Росії називають «спеціальною військовою операцією» (СВО). Часто подібні акції маркуються певними словами, літерами, цифрами, знаками. У цьому випадку застосовано букву «Z». У російському інформаційному просторі та на сайті МО РФ вжито термін «операція Z».

Однак цей символ має власну історію. Наприклад, аналогічний шифр мала операція японських ВПС і ВМФ 1941 р. у Перл-Гарборі, мета якої полягала у забезпеченні домінування на Тихоокеанському театрі воєнних дій [14, С. 32—33]. Результатом японської «операції Z» стала важка поразка флоту США, причому співвідношення людських втрат становило 50:1, було знищено й ушкоджено 344 американських літаки (проти 29 японських), потоплено 7, пошкоджено 8 американських кораблів. Тихоокеанський флот виявився на 6 міс. фактично нейтралізованим, що дало змогу японцям реалізувати оперативний план з оволодіння Південно-Східною Азією. Таким чином, напрошується історична асоціація: як і японське командування 1941 р., кремлівська верхівка наприкінці лютого 2022 р. під шифром «операція Z» планувала швидкі успішні дії щодо придушення опору української армії.

Один з ідеологів рашизму О. Дугін у статті «Час Z на годиннику історії» написав: «Спеціальна операція Z — не просто демілітаризація і денацифікація України, не просто порятунок російських людей Донбасу й утвердження суверенітету держави Російської. Це принципово новий виток російської історії, що повертає нас із десятиліть лихоліття на шлях істинного призначення. Як Третього Риму, Великої християнської імперії, що утримує світ проти занурення у безодню. ...Те, що відбувається нині, є саме те, що мало відбутися — остання битва світла й п'їтьми, нас та їх, Євразії й Атлантики. Вона почалася. Із завершенням спеціальної військової операції вона не закінчиться, навпаки, по-справжньому все розпочнеться лише тоді» [15].

Із нападом на Україну Російська Федерація стрімко «фашизується» в усіх сенсах, повторюючи прийоми гітлерівської Німеччини навіть у дрібницях. Таке відчуття, що добре знана нацистська нарукавна пов'язка «Kampfbinde» у сучасній Росії буквально перетворилася на пов'язку «За наших». Символ рашизму літера «Z», яка нагадує елемент свастики, заповонив вулиці російських міст і тепер його можна побачити навіть у школах чи дитячих садках. Ці промовисті асоціації привертають увагу світу й дедалі більше політиків у різних країнах кваліфікують путінську Росію як фашистську державу [16].

На початку ХХІ ст. реваншистські ідеї відновлення «російської величі», концепція «російського світу» поряд з іншими постулатами новітнього російського фашизму вкорінилися в політичній та соціальній практиці кремлівського режиму. Ідеологія, нав'язана російському суспільству правлячою верхівкою, отримала назву рашизму — тобто химерного переплетення у суспільній свідомості й колективному підсвідомому трансформованих атавізмів комуністичних ідей, основних засад нацизму в його російському варіанті, окремих постулатів фашизму. На виході це дало гримучу суміш, іменовану її творцями «російським світом».

Саме слово «рашизм» з'явилося ще в 1990-х рр. після краху комуністичної системи. Термін набув значного поширення (зокрема з 2022 р. міжнародного) через збройну агресію Російської Федерації проти України. Ідеологічне ядро рашизму становлять культ національного лідера (вождя), котрий має повернути Росії «велич» колишньої Російської імперії та військово-політичну потужність СРСР, істерична апеляція до статусу переможця у Другій світовій війні, агресивне російщення, зневага до націй і народів колишнього СРСР через демонстративне заперечення права на їхнє існування, переписана під офіційний трафарет історія, панівне становище Росії в межах заявленої імперської території тощо.

Однією з основ рашизму стала теорія Російської православної церкви про «богообраність», «особливу місію» росіян, а також концепції «російської цивілізації» та євразійства. Рашизм базується на ідеях «вищості російського народу», нетерпимості до елементів культури інших націй, ультра націоналізмі, на геополітичних інструментах впливу, військовій силі. В основі рашизму лежать заперечення «сили права» й утвердження «права сили», протистояння із Заходом та США, зневага до суверенітету інших країн, самоствердження через свавілля, насильство, агресивна ненависть до тих, чия думка відрізняється від штампів російської ідеології. При цьому окремі вияви правової й повсякденної культури західного світу, такі як унормування проституції, прав сексуальних меншин, наркозалежних тощо, використовуються для обґрунтування боротьби із «порочною західною цивілізацією». Водночас рашизм обстоює правомірність російської геополітики, спрямованої на окупацію та анексію територій інших держав з опорою на місцевий колабораціонізм. У такий спосіб формуються уявлення про ексклюзивність росіян та начебто їхнє виняткове «історичне право» визначати вектори розвитку, цінності, політичний і економічний устрій у власних геополітичних «сферах впливу».

В ідеологію рашизму закладено «місію» знищення українства як явища. На думку рашистів, Україна, українці, українська культура мають штучне походження та природу, що позбавляє їх «повноцінності» й загалом права на існування. О. Дугін у книзі «Основи геополітики: геополітичне майбутнє Росії» стверджує, що Росія повинна анексувати Україну. Його однодумець Т. Сергєйцев у статті «Що Росія має зробити з Україною?» закликає до цілковитого знищення нашої країни як держави та до етноциду українців [17—20].

У РФ українців позиціонують як «пасивних пособників нацистської влади», і стверджують, що Україна підлягає «демлітаризації та денацифікації», зокрема й через військову присутність Росії; знищення української державності, створення на території України низки підконтрольних Росії адміністративно-територіальних одиниць; ліквідацію теперішньої української влади; жорстку цензуру в політичній, культурній, освітній сферах; реставрацію «соціалізму» радянського зразка; тероризування місцевого населення, репресії проти противників окупаційної влади, примусові роботи; заборону самої назви «Україна». Кінцевим етапом має стати остаточна асиміляція українців та включення України до «російської цивілізації». На протидію ідеології рашизму ухвалено закон України від 22 травня 2022 р. № 2265-ІХ «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну».

Повертаючись до подій 2022 р., необхідно уточнити основні періоди збройної агресії Російської Федерації (від 2014 р.).

I період: окупація Криму (20 лютого — початок квітня 2014 р.)

• 1-ша фаза: початок прихованого вторгнення російських сил на Кримський півострів (20—26 лютого 2014 р.).

Початок — незаконний перетин російськими військовими підрозділами державного кордону України в межах Автономної Республіки Крим (20 лютого 2014 р.).

Завершення — захоплення російськими військовими без знаків розрізнення («зелені чоловічки») адміністративних будівель (у ніч із 26 на 27 лютого).

• 2-га фаза: гібридні дії російських окупаційних військ та парамілітарних структур щодо захоплення (блокування) важливих об'єктів; створення підстав для ухвалення політичних рішень (27 лютого — 18 березня 2014 р.).

Початок — захоплення російськими спецпризначенцями будівель Верховної Ради Автономної Республіки Крим та уряду (27 лютого).

Завершення — ухвалення Державною думою РФ рішення про «входження» Криму до складу Російської Федерації (18 березня).

• 3-тя фаза: стабілізаційні дії російської окупаційної влади (від 19 квітня 2014 р.); виведення підрозділів ЗСУ та інших військових формувань на материкову частину України.

Початок — «входження» Криму до складу РФ.

Завершення — закінчення виведення підрозділів ЗСУ та інших військових формувань на материкову частину України.

2 березня — приведення частин Збройних сил України в повну бойову готовність.

Від 2 березня до кінця місяця — проведення часткового стратегічного розгортання та створення угруповання військ (сил) для виконання завдань щодо посилення охорони державного кордону, охорони та оборони важливих державних і військових об'єктів, підготовки до відбиття можливої воєнної агресії проти України.

17 березня — оголошення в Україні часткової мобілізації (початок особливого періоду) [21].

24 березня — підписання тимчасово виконуючим обов'язки президента України О. Турчиновим указу про введення в дію рішення РНБО України щодо передислокації військових підрозділів та правоохоронних органів з Автономної Республіки Крим і Севастополя до інших регіонів України.

II період: збройний конфлікт на сході України (початок квітня 2014 — 23 лютого 2022 рр.)

• 1-ша фаза: боротьба з російською «гібридною агресією»; активні дії сил антитерористичної операції зі звільнення території Донецької й Луганської областей від російських терористичних осередків; відбиття вторгнення російських військ у серпні 2014 р. (початок квітня — 5 вересня 2014 р.).

Перший етап: розгортання спецслужбами Російської Федерації збройного конфлікту на сході України (квітень — червень 2014 р.).

Початок датою не фіксується, але приблизно в першій декаді квітня відбулося перенесення основних зусиль спецслужб РФ на схід України (зокрема група І. Гірка залишила Крим і 12 квітня прибула на Донеччину). Зусилля російських спецслужб зосереджені на дестабілізації обстановки у Харківській, Луганській, Донецькій областях, куди спрямовуються організатори незаконних збройних формувань, джерелом поповнення яких стають місцеві колабораціоністи. При цьому застосовувалися терористичні методи та способи протистояння органам влади.

На Донеччині й Луганщині на початку квітня стрімко зростала чисельність російських диверсійних і терористичних формувань. За даними групи «Інформаційний спротив», станом на 9 квітня вона перевищувала 2,5 тис. осіб [22, С. 16].

6 квітня — проголошення «ДНР», «ХНР» та «штабу спротиву» в Луганську.

7 квітня призначений на вакантну з 20 лютого посаду керівника антитерористичного центру СБУ генерал В. Крутов ухвалив рішення на проведення антитерористичної операції.

12 квітня — перший бій між підрозділом СБУ «Альфа» та групою Гірка.

13 квітня — засідання РНБО України.

14 квітня — затвердження президентським указом рішення про проведення широкомасштабної антитерористичної операції [23, С. 20; 24].

Завершення — мирні ініціативи новообраного президента України П. Порошенка, одностороннє припинення вогню до 1 липня 2014 р.

Другий етап: звільнення сходу України від російських терористичних осередків (1 липня — 23 серпня 2014 р.).

Початок — перехід до активних дій 1 липня після «тижневого ультиматуму». Сили АТО до 24 серпня провели понад 40 операцій, звільнили дві третини окупованих територій, більше 100 населених пунктів. Виникли передумови для успішного завершення збройного конфлікту на сході України.

Завершення — початок вторгнення регулярних підрозділів збройних сил РФ (чисельністю до восьми батальйонно-тактичних груп) на українську частину Донбасу.

Третій етап: вторгнення російських військ в Україну в межах Донецької й Луганської областей (24 серпня — 5 вересня 2014 р.).

Початок — вторгнення підрозділів РФ.

Завершення — міжнародні переговори («Мінськ-1»).

• 2-га фаза: локалізація конфлікту в окремих районах Донецької та Луганської областей (5 вересня 2014 — 24 лютого 2022 рр.).

Початок — виконання домовленостей, досягнутих у рамках «Мінська-1».

Завершення — широкомасштабне вторгнення збройних сил РФ.

Перший етап: стабілізація лінії зіткнення на сході України (5 вересня 2014 — 14 січня 2015 рр.).

Другий етап: відбиття другого наступу російських військ (15 січня — 20 лютого 2015 р.).

Третій етап: зміцнення лінії оборони на сході України; вдосконалення системи управління військами (силами); завершення АТО (21 лютого 2015 — 30 квітня 2018 рр.).

Четвертий етап: проведення операції Об'єднаних сил (30 квітня 2018 — 24 лютого 2022 рр.).

Збройна агресія Російської Федерації призвела до окупації Кримського півострова та конфлікту на сході України. Для відсічі та стримування цієї навали Україна застосувала сили сектору безпеки й оборони. Формою їх діяльності з 14 квітня 2014 р. стала антитерористична, а з 30 квітня 2018 р. — операція Об'єднаних сил.

III період: широкомасштабне вторгнення російських військ в Україну (з 24 лютого 2022 р.) (в англomовному просторі набуває популярності визначення «велика війна Росії в Україні»)

• 1-ша фаза: початок вторгнення збройних сил РФ; перша стратегічна оборонна операція Сил оборони України (24 лютого — 17 квітня).

Початок — вторгнення військ РФ в Україну.

Битва за Київ як вирішальний стратегічний пункт усієї «операції Z» (24 лютого — 2 квітня). Зазнавши значних втрат, російські війська відступили, а Кремлю довелося відмовитися від ідеї захоплення влади в Україні.

Успішна оборона Чернігова, Сум, Харкова (лютий — квітень).

Від перших годин російської агресії Сили оборони України разом із десятками тисяч добровольців зупинили ворожий наступ, а подеколи змогли перехопити ініціативу та перейти в контрнаступ на окремих ділянках фронту. Це створило умови для подальших успішних дій і дало можливість вигнання окупантів із захоплених територій.

Масові воєнні злочини російських військовослужбовців.

Незважаючи на терор російських військ проти мирного населення, українці від початку агресії чинили їм потужний спротив, зупиняли просування загарбників, передавали інформацію про них Силам оборони України, виходили на акції громадянської непокорності на тимчасово захоплених територіях.

Вигнання російських окупантів із Київщини, Чернігівщини, Сумщини (березень — квітень).

Виснаживши російські війська в перших боях, розірвавши їхні логістичні ланцюжки, Сили оборони України змусили загарбників залишити зайняті території, чим значно покращили воєнно-стратегічне становище держави, морально-психологічний стан цивільного населення, а військам РФ довелося перегруповуватися з київського стратегічного напрямку на донбаський.

● 2-га фаза: зосередження основних зусиль противника на сході України; друга стратегічна оборонна операція; створення умов для переходу Збройних сил України до наступальних дій (18 квітня — 28 серпня).

Початок — перехід росіян у наступ по всій лінії зіткнення на Донбасі 18 квітня.

Після відступу російських військ із-під Києва військово-політичне керівництво РФ конкретизувало мету вторгнення в Україну — захоплення всієї території Донецької та Луганської обл. Наприкінці березня — в першій половині квітня російські війська з сіверського, поліського, слобожанського напрямків були відведені до Білорусі та Росії для відновлення боєздатності, здійснювали перегруповування з метою зосередження основних зусиль на сході України. Вранці 18 квітня 2022 р. противник розпочав наступ по всій лінії фронту в межах Донецької, Луганської, Харківської обл. Москва заявила про другий етап так званої «спецоперації». Західні коментатори визначали його як старт другої фази битви за Донбас. Президент України констатував початок нового етапу опору збройній агресії РФ.

Вагомими успіхами українських військ стали:

● знищення флагмана російського Чорноморського флоту ракетного крейсера «Москва» (квітень), що завдало потужного удару іміджу армії РФ та звело нанівець російське панування в північно-західній частині Чорного моря;

● звільнення від росіян о. Зміїний (червень);

● руйнування системи логістики російських окупаційних військ на півдні та сході України (червень — серпень); військово-технічна допомога країн-партнерів (постачання високоточних реактивних систем залпового вогню й далекобійної артилерії) дала змогу Силам оборони України завдавати потуж-

них ударів по транспортних артеріях, артилерійських складах ворога, що призводило до його виснаження, спричиняло паніку.

20 травня завершилася героїчна оборона Маріуполя, яка тривала 85 діб.

Завершення — початок наступу ЗСУ.

• 3-тя фаза: стратегічна наступальна операція Збройних сил України (29 серпня — кінець грудня).

Початок — 29 серпня українські війська перейшли в наступ.

Наступальні операції у Харківській та Херсонській обл. Їм передувала інформаційно-психологічна спецоперація щодо дезорієнтації противника.

Головною особливістю дій ЗСУ став раптовий потужний удар на Харківщині (6—13 вересня), в результаті якого підрозділи окупантів почали швидко залишати раніше захоплені населені пункти.

Визначення слабких місць оборони ворога, накопичення резервів, руйнування системи постачання та знищення складів із боєприпасами дозволило Силам оборони України звільнити від загарбників частину Харківщини. За кілька тижнів було знищено тисячі окупантів і сотні одиниць техніки, звільнено чимало населених пунктів, захоплено чимало трофеїв.

Вигнання російських окупантів із правобережжя Херсонщини (вересень — жовтень).

Системне вогневе враження, руйнування шляхів через Дніпро, деморалізація особового складу змусили російські війська залишити правобережну частину Херсонської обл. Відтіснивши загарбників, наші війська відновили контроль над стратегічним районом держави та зруйнували наміри росіян наступати на Миколаїв, Одесу.

Завершення — тимчасове призупинення наступальних дій оперативних угруповань ЗСУ.

• 4-та фаза: нейтралізація стратегічної операції росіян щодо руйнування енергетичної системи України (жовтень 2022 — березень 2023 рр.); стримування російського наступу на сході (грудень 2022 — лютий 2023 рр.).

Успішні дії української системи протиповітряної оборони.

Від початку повномасштабного вторгнення, намагаючись знищити стратегічну інфраструктуру та зламати волю українців до спротиву, країна-агресорка випустила по території нашої держави тисячі ракет. Майстерність українських захисників неба разом із засобами протиповітряної оборони від країн-партнерів зруйнували плани Кремля та посилили підтримку українців у світі.

Після кількох поразок російські війська вирішили перехопити ініціативу. Тривають запеклі бої в районах Авдіївки, Вугледара, Бахмута, інших населених пунктів Донеччини й Луганщини.

Міжнародно-правові питання

Брак інформації, консерватизм і схильність до зважених та обережних оцінок обумовили класифікацію тогочасних подій на Донбасі як «неміжнародного збройного конфлікту» в більшості документів, що з'явилися у зарубіжному експертному середовищі. Тим часом, згідно з міжнародним правом, міжнародний збройний конфлікт передбачає застосування збройної сили за участю принаймні двох держав. Поріг такого конфлікту доволі низький і не потребує певної інтенсивності чи тривалості. Як уважають аналітики проекту «Верховенство права у збройних конфліктах» (Rule of Law in Armed Conflicts, RULAC) Женевської академії міжнародного гуманітарного права та прав людини, наявність міжнародного збройного конфлікту має визначатися фактами, а не суб'єктивними намірами воюючих сторін [25]. Існують вагомі підстави для того, щоб класифікувати події на сході України з 2014 р. як саме міжнародний збройний конфлікт. «Гібридна війна», яку Росія вела проти України майже з початку ХХІ ст., охоплювала політичну, ідеологічну, економічну, етноконфесійну, інші сфери. Спеціальні операції різної інтенсивності та спрямування супроводжувалися насадженням агентів впливу в управлінських структурах і силових відомствах, створенням розвідувальних, диверсійних груп у різних регіонах України, насамперед у південно-східних. Російські військові інструктори та співробітники ФСБ, діючи за своїм планом, координували підготовку й активність незаконних формувань.

Після проголошення так званих «ДНР» і «ЛНР» військово-політичний склад цих утворень формувався під цілковитим контролем Москви, а ті, хто дозволяв собі відхилитися від «генеральної лінії», гинули внаслідок «нешчасних випадків». Росія здійснювала свій контроль і на політичному рівні, оскільки саме Кремль надсилав кураторів, затверджував персональний склад «урядів» «ДНР», «ЛНР», визначаючи їхні дії. На ключові посади у «правоохоронних органах» призначалися співробітники ФСБ та ГРУ. Всі збройні формування бойовиків підпорядковувалися російському військово-му командуванню. Росія надавала їм зброю, боєприпаси, амуніцію, приховано («гуманітарні конвої»), а то й відкрито здійснюючи матеріальне забезпечення. Москва також практично відразу почала визначати економічну ситуацію, перерозподіляючи власність, фінансуючи окупаційні адміністрації, забезпечуючи виплати зарплат і пенсій та вдаючись до популістських заходів. Отже колабораціоністські угруповання «ДНР» і «ЛНР» можна вважати фактичними органами Росії вже з 2014 р., а протистояння на Донеччині й Луганщині необхідно класифікувати саме як міжнародний збройний конфлікт.

Слід зазначити, що називати такі ворожі Україні, не передбачені законом збройні формування «проросійськими», «сепаратистськими», «ополченцями» тощо — з юридичного погляду некоректно. Політики та військові, представники науки й мас-медіа різних країн не можуть підібрати правильні терміни, щоб описати окупацію Криму і збройну агресію Російської Федера-

ції проти України. Ці труднощі не випадкові, адже є результатом одного з прийомів «гібридної війни», яку Москва давно веде в інформаційному просторі. Кремлівські політтехнологи, прагнучи створити ілюзію «громадянської війни» в Україні, використали складну ситуацію та спровокували міжнародну спільноту до вживання перекрученої й неоднозначної термінології аби сформувати хибні оцінки подій у нашій країні та виправдати власну позицію.

Насправді ж ідеться не про «сепаратистів» чи «ополченців», а про російські окупаційні війська (сили). На нашу думку, їх можна умовно поділити на дві категорії: першу становлять регулярні підрозділи збройних сил РФ, другу — іррегулярні, незаконно створені формування. Для того, щоб підкреслити гібридний (мішаний, спотворений) характер російської агресії, ми вживаємо термін «російські гібридні окупаційні війська (сили)».

Законом України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» визначено, що Російська Федерація здійснює тимчасову окупацію частини території України за допомогою збройних формувань РФ, що складаються з регулярних з'єднань, підпорядкованих Міністерству оборони, підрозділів та спеціальних формувань, підлеглих іншим силовим відомствам, їхніх радників, інструкторів, місцевих колабораціоністів, злочинців, бойовиків іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд і груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також за допомогою окупаційної адміністрації Росії, яку становили її державні структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та підконтрольних РФ самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій у захоплених районах України [26].

У листопаді 2016 р. офіс прокурора Міжнародного кримінального суду у своєму звіті про заходи з попередньої експертизи дійшов висновку, що доступна інформація «свідчить про наявність міжнародного збройного конфлікту в контексті збройних дій на сході України з 14 липня 2014 р. паралельно з неміжнародним збройним конфліктом» [27]. При цьому йшлося про міжнародний збройний конфлікт на Кримському півострові та неміжнародний — на Донбасі. Автори принципово не погоджуються з такою дефініцією подій на Донеччині й Луганщині, вважаючи їх єдиним міжнародним збройним конфліктом від самого початку, який спричинено заздалегідь спланованими діями російського військово-політичного керівництва.

Кремль відводив Донбасу роль «розмінної монети» в «торгах» із міжнародними партнерами, насамперед Німеччиною і Францією, які намагалися врегулювати конфлікт у рамках мінського процесу. Цей регіон використовувався для просування ідеї федералізації України, що на практиці означало розчленування нашої держави. Фактично на Кримському півострові та Донбасі Росія встановила окупаційний режим. Псевдореферендум, за результатами якого Крим 21 березня 2014 р. було оголошено «суб'єктом РФ», не

змінив його фактичного статусу. Вже 27 березня Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй ухвалила резолюцію № 68/262 (100 голосів «за», 11 «проти», 58 «утрималися»), згідно з якою «референдум, проведений в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі 16 березня 2014 р., не маючи чинності, не може бути підставою для будь-якої зміни статусу Автономної Республіки Крим або міста Севастополь». У документах ООН повідомлялося, що російська влада систематично переміщує громадян із РФ на окуповану територію АР Крим та Севастополя з метою змінити демографічну карту населення. Це — порушення ст. 49(б) IV Женевської конвенції, котра проголошує, що «держава-окупант не повинна депортувати чи переміщувати частини свого власного цивільного населення на територію, яку вона окупує» [28].

Попри запит так званих «ДНР» і «ЛНР» до Росії про «допомогу», це не змінює кваліфікацію ситуації, яка склалася на українському Донбасі, як військової окупації.

Новий етап окупації розпочався після широкомасштабного вторгнення російської армії в Україну. У вересні 2022 р. у захоплених частинах Луганської, Донецької, Херсонської та Запорізької областей за вже відпрацьованим сценарієм відбулися «референдуми» — з цілком прогнозованими результатами. 30 вересня В. Путін підписав закони про «включення» цих територій до складу РФ. 19 жовтня Кремль оголосив там воєнний стан.

Зважаючи на те, що частини зазначених областей України було захоплено Росією збройним шляхом, до них застосовується право окупації. Згідно з міжнародними нормами, окупаційна влада не отримує суверенітету на такі території, тому проведення будь-яких «референдумів» щодо долі загарбаних теренів незаконне. Відповідно до міжнародно-правових приписів, територія певної держави вважається окупованою, якщо вона перебуває під владою ворожої армії. Умовою існування окупації вважається встановлення «ефективного контролю», тобто присутність збройних сил іншої держави без згоди національного уряду; присутність іноземних військових контингентів перешкоджає ефективному виконанню функцій місцевою владою; чужі сили встановлюють свою владу на зайнятій території. При цьому збройний опір не вважається необхідною умовою класифікації окупації, про що йдеться у ст. 2(2) Женевської конвенції 1949 р. Вирішальною обставиною є відсутність згоди однієї держави на присутність військ іншої. Для окупації чужої території держави можуть використовувати проксі-сили. У випадку, коли держава здійснює загальний контроль над де-факто місцевою владою чи іншими місцевими групами, які втримують ефективний контроль над територією, таку державу можна вважати окупаційною силою [29].

Військова присутність РФ на захоплених українських теренах нарощувалася в різний спосіб. У 2018 р. було споруджено міст, який з'єднав Кримський півострів із територією РФ. Генасамблея ООН засудила «будівництво та відкриття мосту через Керченську протоку між Російською Федерацією й

тимчасово окупованим Кримом, що сприяє подальшій мілітаризації Криму», а також «збільшення військової присутності Російської Федерації» у частинах Чорного й Азовського морів, включно з Керченською протокою, «переслідування Російською Федерацією комерційних суден та обмеження міжнародного судноплавства». Відповідно до міжнародного гуманітарного права, міст має подвійне (цивільне й військове) використання, а військові об'єкти кваліфікуються як такі, що «за своїм характером, місцем розташування, призначенням або використанням роблять ефективний внесок у воєнні дії, повне або часткове знищення, захоплення чи нейтралізація яких, за обставин, що панують на даний момент, забезпечує певну воєнну перевагу». Це означає, що коли цивільний об'єкт використовується як у військових, так і у цивільних цілях, «навіть вторинне воєнне використання перетворює його на військовий об'єкт». Зазначені обставини роблять Кримський міст законною ціллю для Збройних сил України.

Російська Федерація систематично блокує всі рішення Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, що стосуються її дій в Україні. Москва заветувала резолюцію про визнання незаконним кримського «референдуму». Натомість Генеральна Асамблея ООН у згаданій вище резолюції № 68/262 закликала «всі держави, міжнародні організації, спеціалізовані органи не визнавати будь-які зміни статусу Автономної Республіки Крим та міста Севастополя». 1 лютого 2017 р. Генасамблея більшістю голосів ухвалила резолюцію № 71/205, якою засудила «тимчасову окупацію частини території України — Автономної Республіки Крим та міста Севастополя — Російською Федерацією» й закликала останню «виконувати всі свої зобов'язання згідно із застосовним міжнародним правом як держава-окупант». Парламентська асамблея Ради Європи також кваліфікувала Крим як окуповану територію та закликала Росію виконати свої зобов'язання відповідно до закону про окупацію, тобто вона має бути тимчасовою й не повинна змінювати статус відповідної території; окупаційна влада не користується суверенними правами на таку територію [30, 31].

На окупованій території Криму мають діяти закони та правила військової окупації, викладені у ст. 42—56 Гаазького положення 1907 р. І Додаткового протоколу 1977 р., які застосовуються до міжнародних збройних конфліктів. Як Росія, так й Україна є його сторонами. Країни також зобов'язані дотримуватися звичаєвого міжнародного гуманітарного права, прав людини.

25 лютого 2022 р. Росія проголосувала проти резолюції, в якій РБ ООН закликала її негайно припинити застосування сили проти України та утриматися від будь-якої подальшої незаконної погрози силою або її застосування проти будь-якої держави-члена ООН. Після «референдумів», які відбулися у вересні 2022 р., Росія наклала вето на резолюцію РБ ООН, що мала засудити «приєднання» до неї окупованих територій.

Свавільне застосування Москвою права вето, що фактично паралізувало діяльність РБ ООН, змусило Генасамблею вдатися до контрзаходів — консенсусного ухвалення резолюції A/RES/76/262, яка дозволяє їй збиратися щора-

зу, коли в Раді Безпеки застосовується право вето. Президент ГА ООН повинен скликати офіційне засідання впродовж 10 днів. Зважаючи на це, 12 жовтня 2022 р. Генеральна Асамблея ООН затвердила резолюцію, яка засудила незаконне приєднання українських територій до Росії. За документ проголосували 143 країни, 5 були проти, 35 утрималися. У тексті стверджується, що «Донецька, Херсонська, Луганська та Запорізька області тимчасово окуповані Росією внаслідок агресії, що порушує територіальну цілісність, суверенітет і політичну незалежність України» [32, 33].

Міжнародні судові інституції ухвалили низку рішень, спрямованих на кваліфікацію дій Росії проти України як агресії, анексії, окупації, геноциду та масового порушення прав людини. 28 лютого 2022 р. прокурор Міжнародного кримінального суду (МКС) оголосив про відкриття розслідування з власної ініціативи щодо ситуації в Україні. 2 березня він повідомив, що 39 держав передали запит стосовно агресії Росії проти України до прокуратури, що дало підстави для початку розслідування. В Україну було відправлено групу експертів для розслідування злочинів, котрі підпадають під юрисдикцію МКС [34].

Парламентська асамблея Ради Європи ухвалила резолюцію з цього приводу, закликаючи всі країни-члени створити кримінальний трибунал для розслідування злочину агресії, вчиненого військово-політичним керівництвом Російської Федерації. Але не всі держави підтримують цю ідею. До того ж тривають дискусії щодо інституційного оформлення такого механізму.

26 лютого 2022 р. Україна подала до Міжнародного суду ООН заяву про порушення справи проти Російської Федерації щодо недотримання Конвенції 1948 р. про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. При цьому наводилися незаперечні факти, що свідчать про планування акцій геноциду. Одночасно Україна звернулася до цієї вищої судової інституції з проханням ужити заходів, «аби запобігти непоправній шкоді правам України та її народу й уникнути загострення чи розширення суперечки між сторонами за Конвенцією про геноцид». Не висловлюючись по суті, Міжнародний суд ООН у своєму рішенні від 16 березня 2022 р. вказав три тимчасові заходи: РФ має негайно призупинити військові операції, які вона розпочала 24 лютого на території України; Росія повинна гарантувати, що будь-які її чи ті, котрими вона керує / підтримує, військові або нерегулярні збройні формування, а також організації та особи, які можуть підлягати її контролю чи керівництву, не вдаватимуться до жодних заходів для сприяння військовим операціям; обидві сторони повинні утримуватися від дій, які можуть погіршити чи подовжити суперечку в Міжнародному суді ООН або ускладнити її вирішення [35].

23 червня 2022 р. Європейський суд із прав людини (ЄСПЛ) отримав від України заяву про відкриття справи проти Росії щодо звинувачень «у масових і грубих порушеннях прав людини, вчинених Російською Федерацією та її воєнними операціями на території України з 24 лютого 2022 р.». 28 лютого суд отримав від України запит про застосування тимчасових заходів, після чого

звернувся до РФ із закликом «утриматися від воєнних нападів на цивільних осіб і цивільні об'єкти, включаючи житлові приміщення, транспортні засоби швидкої допомоги та інші цивільні об'єкти, які особливо захищаються, такі, як школи та лікарні, а також негайно гарантувати безпеку медичних закладів, персоналу і транспортних засобів швидкої допомоги на території, що зазнає атаки чи облоги російських військ» [16]. У вересні 2022 р. 23 уряди й 1 недержавний суб'єкт, а саме Женевська академія міжнародного гуманітарного права та прав людини, звернулися з проханням про дозвіл виступити третьою стороною у провадженні в ЄСПЛ.

Геополітичні проблеми

Плануючи війну проти України, Кремль прагнув посадити в Києві маріонетковий «уряд». Тут напрошуються історичні асоціації. У 1937 р. Японія вторглася в Китай, намагаючись силою зброї узалежнити цю країну. На шляху до реалізації подібних планів було вчинено різанину в Нанкіні, де лише в перший день масових убивств японці втратили 57,5 тис. роззброєних китайських солдатів і мирних мешканців. Мета загарбників полягала в тому, щоб посяяти страх, нівелювавши здатність до спротиву. Вбивства та гвалтування в Нанкіні тривали від 13 грудня 1937 р. впродовж шести тижнів. Звірства припинилися лише після проголошення маріонеткового уряду. Чи не те саме витворює російська військово-політична кліка в Україні, знищуючи населення цілих міст?!

Використавши сприятливу енергетичну кон'юнктуру, кремлівське керівництво стало поступово нав'язувати західноєвропейським партнерам власне бачення геополітичної ситуації. Фактично йшлося про «право» Росії на «сфери впливу» на пострадянському просторі. Та замість «реальної політики», до якої Москву намагався призвичаїти Берлін, В. Путін продовжував застосовувати більш звичні й органічні його світобаченню прийоми радянсько-російських спецслужб: підкуп впливових політиків, громадських і релігійних діячів, збирання компромату на них, залякування опонентів (включно зі вбивствами в різних куточках світу та у самій Росії), проведення щоразу нових «червоних ліній», перекриття транспортних магістралей і комунікацій, що створило продовольчі проблеми в деяких регіонах планети, ядерний шантаж. В останньому випадку йдеться як про військовий потенціал РФ, так і ядерний тероризм — обстріл та захоплення українських АЕС.

Світова спільнота не змогла своєчасно й адекватно відреагувати на виклики, пов'язані із зовнішньополітичним курсом Москви. Наразі Рада Безпеки ООН сприймається як архаїчна структура. У той час як міжнародні організації опікуються долею різних спільнот і меншин (від етноконфесійних до сексуальних) Радбез залишається ареною демонстрації вольового диктату постійних членів, часто з виразною мілітарною домінантою. Попри декларовану рівноправність у міжнародних відносинах всі інші країни залишаються заручниками «клубу» постійних членів РБ ООН. Неприйнятність такої ситуації

спричинила потребу реформувати цей витвір конструкторів світового устрою за наслідками та правовими лекалами Другої світової війни. Необхідно визнати — міжнародна арена все ще нагадує шахівницю з нерівнозначним потенціалом і можливостями фігур на ній. Радбез ООН дотепер існує, оскільки сьогодні Росія ветує невідгідні їй рішення, а завтра це можуть робити інші держави.

Економічні аспекти

Більшість пересічних громадян сприймають нинішню війну крізь призму чинників, що лежать на поверхні. Натомість фахівці намагаються відстежити глибинні передумови і причини протистояння. Дехто з них основними підставами вважають економічні фактори.

Наведемо кілька цифр. Більша частина європейських покладів уранової й залізної руд, вугілля залягає в межах України. За запасами титану і природного газу наша країна посідає 2-ге місце на континенті. При цьому коефіцієнт річного використання газових родовищ ледь сягає 2 %. Атомна енергетика забезпечує 54 % національного споживання електрики, але власне виробництво урану покриває лише 30 % потреб галузі. Україна — один із найбільших виробників аграрної продукції: 3-й за обсягами експортер пшениці у світі, а також утримує 2-гу позицію за вирощуванням ячменю, 3-тю — ріпаку, 4-ту — кукурудзи. Розпочавши 2012 р. експорт кукурудзи до КНР, наша країна в деякі роки покривала до 90 % потреб Китаю у цій культурі. За оцінками спеціалістів, Україна спроможна прогодувати майже 600 млн населення планети [36, С. 22—29]. Нині, коли криза на ринку зернових загрожує продовольчими труднощами в різних регіонах світу (насамперед у Північній Африці), значення України як надійного експортера аграрної продукції проявилось ще виразніше.

Таким чином наша держава виступає як конкурентоздатний суб'єкт світового ринку та самодостатній учасник міжнародних економічних відносин, органічно (хоч і недостатньо) включений у світову господарську інфраструктуру. Ще в липні 2021 р. Європейський Союз та Україна започаткували стратегічне партнерство у сировинній сфері, що створює позитивну динаміку руху в напрямі євроінтеграції нашої держави та одночасно зменшує вплив Російської Федерації на країни ЄС. Саме тому Москва зацікавлена у продовженні протистояння аби перешкодити західним партнерам України системно інвестувати в її економіку [37].

Кремль усіма силами намагається залишити нашу країну в орбіті свого впливу з метою контролю природних, економічних, людських ресурсів, а також нівелювання конкуренції. Як наголошують фахівці, ядерний сектор слугує для Росії багатограним операційним простором, що демонструє силу й вагу цього ресурсу в руках України. Саме цим пояснюється той факт, що серед основних об'єктів, на захоплення яких спрямовували свої зусилля російські сили вторгнення, виявилися Чорнобильська та найбільша в Європі Запорізька АЕС. Оминаючи питання про вітчизняну ядерну стратегію в її мілітарному сегменті, що є державною

таємницею, все ж зазначимо, що, використовуючи необізнаність власних громадян, рашистська пропагандистська машина напередодні широкомасштабного вторгнення в Україну розкручувала фейк про нібито «загрозу», пов'язану з «відновленням української ядерної програми» з метою підготовки до «нападу на Росію». Ця теза залишається актуальною для Кремля й дотепер (21 лютого 2023 р. В. Путін знову використав її у своєму зверненні до росіян [38]).

Усе це дає підстави вважати, що визначальною цінністю, довкола якої вибудовуються геополітичні стратегії провідних світових гравців, є територія України. У поєднанні з людським, природним та економічним потенціалом цей чинник постає як головний об'єкт протистояння.

Відстаючи в науково-технологічному змаганні з провідними державами світу, СРСР, а потім і Російська Федерація зробили акцент на видобутку й експорті природних енергоносіїв. Залежність світової економіки від енергозабезпечення, що нестримно зростала, з одного боку, а також неухильне скорочення потенціалу невідновлюваних джерел енергії, — з іншого, вже в останній чверті ХХ ст. перетворили всі енергетичні галузі на своєрідну «передову» науково-технічного прогресу та конкурентоздатності, а у стратегічній перспективі й на засіб виживання країн. Різке здорожчання енергоносіїв на початку 1970-х рр. (не в останню чергу через нафтове ембарго ОПЕК) відкрило низку глобальних проблем, вирішення яких потребувало нестандартних підходів та значних капіталовкладень. Саме в той час в економічних аналітичних матеріалах з'явився термін «нафтовий пік» («peak oil»), яким позначали найвищий рівень видобутку нафти у світі. Фахівці прогнозували настання загальної енергетичної кризи після того, як видобуток сирої нафти помітно скоротиться. Однак освоєння технологій гідравлічного розриву твердих сланцевих порід і горизонтального буріння спричинили справжній технічний прорив, а також — «революцію в геополітиці» [39, С. 54].

У 1970-х рр. Радянський Союз належав до групи найбільших видобувачів нафти й газу. Ще у січні 2015 р. експерт М. Овчаренко зазначав: «Нинішнє падіння цін на нафту нагадує ситуацію на ринку, яка передувала розпаду СРСР». Уже тоді він пропонував розглядати довгострокові цикли для прогнозування еволюцій на ринку нафти та їх вплив на ситуацію в РФ. При цьому наголошував, що «й тут усе лякаюче нагадує те, що відбувалося з СРСР. 1970-ті роки застою — це період довгострокового зростання цін на нафту. ...Тоді ціна бареля зросла з 1,8 дол. в 1970 р. до 36,83 дол. в 1980 р. У тому десятилітті спокій і відносний достаток, а також винятковий вплив СРСР на світовій арені були куплені за нафтодолари. На них імпортувалося продовольство, споживчі товари, які, на відміну від танків і ракет, не дуже-то вміли виробляти радянська промисловість». Нафтовий достаток позбавив Москву обачності, й у 1980 р. СРСР вторгся до Афганістану. Тоді ж ціна нафти досягла піку та почала знижуватися, але в 1982—1985 рр. вона коливалася в межах близько 30 дол. «У 1986 р. Саудівська Аравія, вирішивши покарати інші країни ОПЕК за перевищення квот, різко наростила видобуток. США перед

цим теж його збільшили. І до середини року барель коштував 12 дол. Економіка СРСР стала розвалюватися, і деяке подорожчання нафти (15—23 дол. в 1987—1991 рр.) її не врятувало. ...Стабільність і зростання добробуту в Росії з початку 2000-х рр. теж були куплені за нафтодолари. Ціна нафти зросла з 12,72 дол. у кризовому 1998-му до 108,66 дол. у 2013 р.», — констатував фахівець, і додав, що в останні роки зовнішня політика Росії була особливо агресивною, а кульмінацією стали події, пов'язані з Кримом і сходом України. «Ціна нафти досягла піку в 2008 р., але потім, знизившись, як у 1982—1985 рр., коливалася на високому рівні. А в 2014 р., на шостий рік після піку, як і в 1980 р., звалилася. ...Навіть якщо ціна трохи зросте після закриття низки нерентабельних проєктів, той факт, що через п'ять років після початку зниження ціни нафти СРСР розвалився, повинен служити попередженням», — підсумував М. Овчаренко [40].

Росія скористалася «нафтовим піком» і нафтовим важелем для набуття «особливого статусу» у світі. Прийшовши до влади, В. Путін зробив вирішальну ставку на спецслужби й нафтогазову галузь як фундамент російської економіки. Аби показати, «хто в будинку господар», новий очільник спочатку зібрав найвпливовіших персон на підмосковній дачі й пояснив, за якими правилами всі вони мають відтепер діяти. Єдиним, хто «вибивався з лав», виявився президент компанії «ЮКОС» М. Ходорковський. Він мав намір та всі підстави перетворити власне дітище на шостого за величиною у світі видобувника нафти й газу. Після санкціонованого «нагорі» кримінального переслідування відбулася фактична крадіжка приватної компанії державою, що поставило під її тотальний контроль усю економіку РФ, а згодом і політичний простір та суспільство. Р. Меддоу наводить уривок зі статті в «The New York Times» 2006 р.: «Президент Путін підніс енергетику на перше місце в зовнішній політиці Росії, наділяючи Москву у міжнародних справах впливом і повагою, яких вона не бачила з часів розпаду СРСР, оскільки країни-споживачі заграють з Кремлем, щоб отримати доступ до завжди дефіцитної енергії» [39, С. 75—83].

Знехтувавши принципом верифікації джерел постачання енергоносіїв та «підсівши» на нафтогазову «голку» Росії, чимало держав потрапили у певну політичну залежність, а деякі стали заручниками економічної ситуації. Завдяки підкупу впливових політиків, громадських і релігійних діячів, шантажу, спецопераціям В. Путін фактично отримав карт-бланш на «сферу впливу» у великому регіоні світу — пострадянському просторі.

Однак завдяки санкціям, запровадженим проти російської економіки, Кремль поступово втрачає головні свої «козири» та програє енергетичну війну. Після 5 лютого 2023 р. став очевидним один із результатів санкцій: Росія оголосила про скорочення щоденного видобутку нафти на 500 тис. барелів. Оскільки до того він вимірювався 11 млн барелів на добу, скорочення становило близько 5 %. Це спричинило здорожчання нафти марки «брент» із 84 до 86 дол. за 1 барель. Але у глобальному вимірі таке зростання відчутно не ком-

пенсує гігантські втрати Росії від встановлення «стелі цін» на нафту. Доходи РФ від продажу енергоносіїв упали на 46 %, а видатки зросли на 60 % [41].

Згідно з розрахунками Київської школи економіки від 2 лютого 2023 р., внаслідок санкцій у поточному році доходи Російської Федерації від продажу нафти й газу скоротилися на 50 % порівняно з попереднім роком і становитимуть 40 млрд дол. за квартал. Мінфін РФ прогнозує скорочення прибутків нафтогазової промисловості на 55 млрд дол. Якщо видобуток нафти у 2022 р. в Росії зріс на 2 %, то газу — скоротився на 12 %. У 2023 р. ситуація лише погіршуватиметься: офіційні кола РФ передбачають, що видобуток нафти у країні зменшиться на 5—7 % [42].

Несприятливі для Росії тенденції на ринку енергоносіїв програмуєть серйозні проблеми для виконання бюджету на 2023 р. Він формувався на основі ціни на нафту 70 дол. за 1 барель, натомість нині вона становить 50 дол. Дефіцит бюджету долається завдяки залученню 2 трлн руб. із фонду національного добробуту, а саме «замороженої» його частини в доларах, євро та інших іноземних валютах. Це означає, що від так званої «подушки безпеки», котра амортизувала військові витрати, образно кажучи, залишився сам лише «напірник» [43].

Водночас фахівці з енергоринку вказують на те, що Росії вдалося переорієнтувати експортні нафтові потоки з Європейського континенту на інших споживачів. Від початку 2023 р. найбільшими експортерами російської нафти стали Індія та Китай. 1—15 січня вивіз російської нафти з портів Балтійського моря до Азії зріс на 27 % порівняно з груднем 2022 р., хоча загальні морські перевезення її зменшилися вдвічі. Експорт нафти до Індії збільшився у 8 разів, Туреччини — у 4 рази, а до Китаю — на 10 %. Отже санкції не «погасили» російську нафтову галузь. На відміну від газової. Наприклад, Німеччина до початку 2022 р. споживала майже 90% російського газу, який надходив до Європи. З початку 2023 р. ця країна відмовилася купувати російський газ і компенсувати таку прогалину у РФ не можуть [43].

В інтерв'ю «Financial Times» П. Андюран, компанія якого «Andurand Capital» керує активами на 1,4 млрд дол., висловив припущення, що після завершення війни Європа не повернеться до закупівель газу в Росії. Аби вийти на нові ринки, РФ доведеться прокласти нові газогони, що займе не менше 10 років. Тим часом європейці швидко пристосовуються і вчать жити без російського газу. У серпні 2021 р. стався значний стрибок цін на блакитне паливо, однак згодом вони суттєво знизилися. Фахівець дав таку оцінку ситуації: «Я думаю, що Путін програв енергетичну війну. Дуже високі ціни на природний газ і електроенергію в Європі були вкрай поганими для світової економіки, але тепер вони повернулися до розумнішого рівня». На думку П. Андюрана, як тільки Китай стане єдиним покупцем російського газу, Пекін зможе визначати ціну на нього [44].

Санкції проти Росії мають ще один ефект. У 2022 р. РФ мала позитивний баланс зовнішньої торгівлі у 270 млрд дол. У поточному році прогнозується скорочення цього показника вдвічі.

Макроекономічні процеси мають як опосередковане, так й безпосереднє відношення до України, яка веде виснажливу боротьбу проти однієї з найбільших економік світу та потужного військово-промислового комплексу. Кілька впливових країн перетворюються на великих економічних партнерів Росії, і це не може не турбувати з огляду на перспективи війни й повоєнного світоустрою. Частка експорту Росії до КНР зросла до 30 %, а імпорт із Піднебесної до кінця 2023 р. становитиме 35—45 % [45]. Третім (після Китаю, Білорусі) торговельним партнером РФ стала Туреччина. За даними Інституту статистики цієї країни, її експорт до Росії зріс у півтора рази (за іншими оцінками — втричі). Туреччина перетворюється на потужний перевалочний пункт, через який здійснюється російський товарообіг. У такий спосіб ця держава зміцнює свої претензії на роль регіонального лідера та одного з основних переговорників у російсько-українській війні [46]. Природно, постає питання: чи прораховує Анкара всі можливі наслідки такого балансу пріоритетів і чи взяла вона до уваги попередній досвід економічних контактів із Росією західноєвропейських країн, що фактично переконало В. Путіна в його нібито необмежених можливостях і, зокрема, відкрило шлях цій війні?

Напад Росії на Україну помітно стимулював виробництво різних видів зброї, боєприпасів, техніки й амуніції. Різко зросли інвестиції багатьох країн у розвиток ВПК. Вартість акцій німецької компанії «Reinmetal», яка випускає танки «Леопард», у минулому році зросла на 21 %. Пропорційно розвивається оборонний сектор держав-членів НАТО. У 2022 р. капіталізація компаній, що спеціалізуються на продукції військового призначення, зросла на 21 % [47].

В останніх рішеннях країн Заходу з виробництва й надання Україні сучасних зразків озброєння експертне середовище вбачає великий геополітичний та економічний ланцюг. Можна з високою долею вірогідності припустити, що відбувається відмова від «м'якої сили» на користь жорстких кроків, які здатні зупинити війну і змусити російську владу зректися експансіоністських планів щодо України. У перспективі це має спричинити переформатування системи балансів у світі, сформувати нові інструменти міжнародної безпеки й забезпечити більш збалансований ринок енергоносіїв, що нейтралізує диктат Росії.

* * *

1. Збройна агресія Російської Федерації проти України, що розпочалася 20 лютого 2014 р., спричинила руйнівні наслідки для європейської та світової безпеки. Одночасно ці дії демонструють відхід від традиційних форм і способів ведення війни й мають гібридний характер.

Успішними оборонними та наступальними операціями Україна продемонструвала спроможність давати відсіч ворогу, який за рік війни фактично втратив здатність проводити масштабні дії за винятком локального наступу на Донеччині. Армія вторгнення дотепер фактично не виконала жодного визначеного перед початком нападу завдання.

Війна Російської Федерації проти України демонструє, що військово-політичне керівництво держави-агресорки не вивчило досвід минулих збройних протистоянь такого масштабу. По-перше, мотиви ворожого політичного курсу Росії щодо нашої країни дають підстави для порівняння кремлівського режиму з найбільш одіозними в історії людства диктатурами фашистського типу. Ставлячи за мету знищення українців як етносу та політичної нації, суверенної Української держави, РФ автоматично переводить себе до розряду агресивних і терористичних країн, ізгоїв у сучасній світовій спільноті. Скоєні воєнні та злочини проти людяності неодмінно стануть об'єктом судового переслідування.

По-друге, перебіг цього протистояння переконливо свідчить про те, що в Москві не уявляли всієї складності такої війни, її перспектив і наслідків. Наразі Росія зазнає високих людських і матеріальних втрат. Рівень стратегічного планування виявився таким, що не тільки не забезпечив досягнення поставлених завдань, а й став чинником поразок російської армії. Водночас міжнародне фахове середовище засвідчує високий рівень оперативно-стратегічного планування командування ЗСУ та стійкість українських військовослужбовців, бійців територіальної оборони, цивільного населення, які чинять ефективний спротив.

Нинішня війна актуалізувала міжнародні зусилля щодо консолідованої протидії агресору. Одним із найяскравіших виявів солідарності з народом України стала політична, фінансово-економічна та військово-технічна допомога з боку держав, які ввійшли до антипутінської коаліції.

2. Події, що передували та супроводжують війну Росії проти України, свідчать про те, що світові сили впливу продовжують сповідувати засади егоїзму окремих держав і груп, вирішувати свої геополітичні завдання за рахунок третіх країн, а це обертається для останніх важкими випробуваннями. Готовність багатьох великих гравців на міжнародній арені принести у жертву неадекватним амбіціям російського керівництва та власним економічним раціям інтереси України демонструє всю ненадійність і хиткість системи міжнародної безпеки, заснованої на таких підходах. Продовження існування архаїчного органу — Ради Безпеки ООН, де Росією заветовано всі рішення, спрямовані на засудження і припинення її агресивних дій, переконує в безперспективності таких інструментів регулювання військово-політичних криз у світі. Водночас це переконує у необхідності не лише переформатування принципів організації безпеки окремих держав, а й набуття Україною рівня економічної та військової потужності, спроможної гарантувати збереження територіальної цілісності та нейтралізацію інших загроз.

3. Широкомасштабне вторгнення в Україну армії Російської Федерації мало вкрай негативні наслідки для демографічної ситуації та соціальної сфери нашої країни. Втрати серед військовослужбовців і мирного населення, значна кількість внутрішньо переміщених осіб та біженців, які були змушені перебратися за кордон, депортація громадян, зокрема дітей, до РФ, руйнування житла, комунікацій, комунального господарства, об'єктів критичної інфраструктури дають підстави констатувати початок в Україні масштабної гумані-

тарної катастрофи. Ще одним наслідком війни стало масове погіршення стану здоров'я майже половини мешканців держави внаслідок руйнування системи охорони здоров'я, неможливості отримати кваліфіковану медичну допомогу, перманентних стресів, проблем з енерго- й водопостачанням тощо.

4. Події 2022 — початку 2023 рр. показали, що поєднання санкційних заходів з узгодженими колективними військово-політичними кроками демократичних країн, спрямованими на підтримку України, здатні суттєво вплинути на співвідношення сил і завдати Росії відчутних економічних втрат, що зменшує її загальний військовий потенціал.

5. Кваліфікація більшістю держав світу дій РФ в Україні як злочинів проти миру, воєнних злочинів та злочинів проти людяності в найближчій перспективі переводить це питання у площину кримінального переслідування тих, хто спланував і здійснив агресію, чинить акції терору й геноциду на території України. Головною проблемою тут вбачається пошук механізму та інституційно-правових рішень, спроможних забезпечити справедливе покарання, сатисфакцію морального й матеріального порядку. Катастрофічні збитки України від війни також мають бути відшкодовані Росією згідно з процедурами, передбаченими відповідними судовими та іншими міжнародними інстанціями.

6. Якщо відштовхуватися від визначення історичної справедливості як виникнення обставин, за яких той чи інший народ у різний спосіб (від дипломатичних зусиль до збройної боротьби) забезпечує умови для реалізації свого права на самовизначення, це якраз і стосується української політичної нації, що наразі перебуває на завершальному етапі багатовікового змагання за суверенітет та національну державність. Нині триває одна з кульмінаційних фаз становлення української політичної нації й захисту її державності, що логічно продовжує всі попередні періоди, а за драматизмом, напруженням і глобальним відлунням суттєво перевищує більшість із них.

У смисловому зв'язку з цим перебуває змістове наповнення іншої дефініції — «історичні перспективи». Сьогодні доволі складно передбачити один із багатьох вірогідних середньотермінових сценаріїв для Російської Федерації. Однозначно можна стверджувати лише те, що ми є свідками остаточного краху російської імперської ідеї в її путінському концепті. Всі можливі варіанти розвитку подій визначатимуться дією переважно суб'єктивних чинників як у самій Росії, так і за її межами.

Щодо України, перспективи видаються більш осяжними. Очевидно, що альтернативи «вічний васал Росії або європейська держава» настав кінець. У цей час євроатлантичний курс нашої країни обумовлений самою екзистенцією українського народу, що вирішує долю вибору остаточно та незворотно на користь загальнолюдських цінностей і демократичних свобод.

REFERENCES / СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Horbulin, V. Yak nam peremohty Rosiiu u viini maibutnoho. Kyiv: Brait-Buks [in Ukrainian]. [Горбулін В. Як нам перемогти Росію у війні майбутнього. Київ: Брайт-Букс, 2021. 248 с.]
2. Soliar, I., Artymyshyn, P. Mizh zahrozoiu dlia suverenitetu y rehionalnym liderstvom: Ukraina ta rosiiski intehratsiini proekty na postradianskomu prostori. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2022. 5: 31-42. <https://doi.org/10.15407/uhj2022.05.031> [in Ukrainian]. [Соляр І., Артимишин П. Між загрозою для суверенітету й регіональним лідерством: Україна та російські інтеграційні проекти на пострадянському просторі. *Український історичний журнал*. 2022. № 5. С. 31—42].
3. Ilnytskyi, V., Starka, V., Haliv, M. Rosiiska propahanda yak element pidhotovky do zbroinoi ahresii proty Ukrainy. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2022. 5: 43-55. <https://doi.org/10.15407/uhj2022.05.043> [in Ukrainian]. [Ільницький В., Старка В., Галів М. Російська пропаганда як елемент підготовки до збройної агресії проти України. *Український історичний журнал*. 2022. № 5. С. 43—55].
4. Makarov, V., Rieznic, V. Borotba v povitriannomu prostori pid chas viiny Rosii proty Ukrainy: uzahalnennia pershykh misiatsiv. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2022. 6: 17-30. <https://doi.org/10.15407/uhj2022.06.017> [in Ukrainian]. [Макаров В., Резнік В. Боротьба в повітряному просторі під час війни Росії проти України: узагальнення перших місяців. *Український історичний журнал*. 2022. № 6. С. 17—30].
5. Hrytsiuk, V.M., Lysenko, O.Ie. «Minne pole» definitsii: deiaki problemy metodolohii studiuvannia hibrydnoi viiny RF proty Ukrainy. *Ukrainske viisko: osnovni etapy borotby za derzhavnu nezalezhnist Ukrainy: Zbirnyk materialiv II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Kyiv, 26 lystop. 2021 r.). Kyiv, 2021. 39-41 [in Ukrainian]. [Грицюк В.М., Лисенко О.Є. «Мінне поле» дефініцій: деякі проблеми методології студіювання гібридної війни РФ проти України. *Українське військо: основні етапи боротьби за державну незалежність України: Зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 26 листопада 2021 р.). Київ, 2021. С. 39—41].
6. Lysenko, O.Ie. Fenomenolohiia viiny Rosii proty Ukrainy yak obiekt humanitarnykh doslidzhen. Za materialamy dopovidi na zasidanni Prezydii NAN Ukrainy 25 travnia 2022 roku. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*. 2022. 7: 95-98. <https://doi.org/10.15407/visn2022.07.085> [in Ukrainian]. [Лисенко О.Є. Феноменологія війни Росії проти України як об'єкт гуманітарних досліджень. За матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 25 травня 2022 року. *Вісник Національної академії наук України*. 2022. № 7. С. 95—98].
7. Piskun, V. (Ed.) «Zaboronytu rashyzm». Kyiv: un-t im. V. Hrinchenka, 2023 [in Ukrainian]. [«Заборонити рашизм». За заг. ред. В. Піскун. Київ, 2023. 252 с.]
8. Hai-Nyzhnyk, P. Viina za zhyttia. Ukraina dyplomatychna. 2022. XXIII: 31-52 [in Ukrainian]. [Гай-Нижник П. Війна за життя. *Україна дипломатична*. Вип. XXIII. Київ, 2022. С. 31—52. <https://doi.org/10.37837/2707-7683-2022-2>].
9. Khroniky viiny, chastyna 1—7 (rosiisko-ukrainska viina), informatsiinyi biuletен. Kyiv: NUOU im. Ivana Cherniakhovskoho, 2022 [in Ukrainian]. [Хроніки війни, частина 1—7 (російсько-українська війна), інформаційний бюлетень. Київ, 2022. 228 с.]
10. Hirik, S., Kurydon, A. (Comps.). Khronika povnomasshtabnoi viiny: 24 liutoho — 24 hrudnia 2022 r. Kyiv: Derzhavna naukova ustanova «Entsyklopedychne vydavnytstvo», 2022. [in Ukrainian].

- [Хроніка повномасштабної війни: 24 лютого — 24 грудня 2022 р. Укладачі: Сергій Гірік, Алла Киридон. Київ, 2022. 152 с.].
11. Institute for the Study of War. *Press ISW*. Aug 15, 2022. URL: <https://www.understandingwar.org/backgrounder/ukraine-conflict-updates> (last accessed: 25.02.2023) [in English].
 12. *Voienno-istorychnyi opys rosiisko-ukrainskoi viiny (pomisiachno / liutyi—hruден 2022 roku)*. Kyiv, 2022 [in Ukrainian].
[Военно-історичний опис російсько-української війни (помісячно / лютий—грудень 2022 року). Київ, 2022].
 13. «Ya znaiu, shcho mozhu peremohty voroha». 15.12.2022. URL: <https://forbes.ua/war-in-ukraine/ya-znaiu-shcho-mozhu-peremogti-voroga-general-valeriy-zaluzhniy-pro-nastupniy-etap-viyni-ta-noviy-nastup-ukraini-golovne-z-intervyu-the-economist-15122022-10530> [in Ukrainian].
[«Я знаю, що можу перемогти ворога». 15 грудня 2022. URL: <https://forbes.ua/war-in-ukraine/ya-znaiu-shcho-mozhu-peremogti-voroga-general-valeriy-zaluzhniy-pro-nastupniy-etap-viyni-ta-noviy-nastup-ukraini-golovne-z-intervyu-the-economist-15122022-10530> (дата звернення: 25.02.2023)].
 14. Vartanesyan, V.A. *Radioelektronnaya razvedka*. Moscow: Voenizdat, 1975. 32-33 [in Russian].
[Вартанесян В.А. Радиоэлектронная разведка. Москва, 1975. С. 32—33].
 15. Dugin, A. *Vremya Z na chasakh istorii*. URL: <https://enigma-vita.livejournal.com/471864.html> [in Russian].
[Дугин А. Время Z на часах истории. URL: <https://enigma-vita.livejournal.com/471864.html> (дата звернення: 25.02.2023)].
 16. Inter-State case Ukraine v. Russia (X): receipt of completed application form and notification to respondent State, *Press Release, ECHR 220 (2022), 28 June 2022*. URL: https://www.blackstonechambers.com/documents/Inter-State_case_Ukraine_v._Russia_X.pdf (Last accessed: 27.02.2023) [in English].
 17. Dugin, G. *Osnovy geopolitiki: geopoliticheskoe budushhee Rossii*. Moscow: Arktogeya, 1997 [in Russian].
[Дугин Г. Основы геополитики: геополитическое будущее России. Москва, 1997.].
 18. Sergejcev, T. *Kakaya Ukraina nam ne nuzhna*. *RIA Novosti*. 26.05.2021. URL: <https://ria.ru/20210410/ukraina-1727604795.html> [in Russian].
[Сергейцев Тимофей. Какая Украина нам не нужна. *РИА Новости*. 26.05.2021. URL: <https://ria.ru/20210410/ukraina-1727604795.html> (дата звернення: 25.02.2023)].
 19. Sergejcev, T. *Chto Rossiya dolzhna sdelat s Ukrainoj*. *RIA Novosti*. 03.04.2022. URL: <https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html> [in Russian].
[Сергейцев Т. Что Россия должна сделать с Украиной. *РИА Новости*. 03.04.2022. URL: <https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html> (дата звернення: 25.02.2023)].
 20. Nikiforova, V. *Za chto Rossiya boretsya na Ukraine*. *RIA Novosti*. 06.04.2022. URL: <https://ria.ru/20220406/ukraina-1781956559.html> [in Russian].
[Никифорова В. За что Россия борется на Украине. *РИА Новости*. 06.04.2022. URL: <https://ria.ru/20220406/ukraina-1781956559.html> (дата звернення: 25.02.2023)].
 21. *Pro chastkovu mobilizatsiiu: Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 17 bereznia 2014 r. № 303/2014. Ofitsiyniy visnyk Prezidenta Ukrainy*. 2014. 12 (04.04.2014). St. 469 [in Ukrainian].
[Про часткову мобілізацію: Указ Президента України від 17 березня 2014 р. № 303/2014. *Офіційний вісник Президента України*. 2014. № 12 (04.04.2014). Ст. 469].
 22. Tymchuk, D., Karin, Yu., Mashovets, K., Gusarov, V. *Vtorzhenie v Ukrainu: Xronika rosijskoiy agreszii* Kyiv, 2016. P. 16 [in Russian].

- [Тымчук, Д., Карин, Ю., Машовец, К., Гусаров, В. Вторжение в Украину: Хроника российской агрессии. Киев, 2016. С. 16].
23. Rusnak, I.S. (Ed.). *Bila knyha antyterrorystychnoi operatsii na Skhodi Ukrainy (2014—2016)*. Kyiv: NUOU, 2017. P. 20 [in Ukrainian].
[Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014—2016). Київ, 2017. С. 20].
 24. Ukaz Prezidenta Ukrainy «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 13 kvitnia 2014 roku “Pro nevidkladni zakhody shchodo podolannia terorystychnoi zahrozy i zberezhenntia terytorialnoi tsilisnosti Ukrainy”» vid 14 kvitnia 2014 r. № 405/2014. *Ofitsiynyi visnyk Prezidenta Ukrainy*. 2014. 14 (14.04.2014). St. 745 [in Ukrainian].
[Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року “Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України”» від 14 квітня 2014 р. № 405/2014. *Офіційний вісник Президента України*. 2014. № 14 (14.04.2014). Ст. 745].
 25. The Prosecutor v Dusko Tadić, Appeals Chamber, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, IT-94-1-AR72, 2 October 1995, §70. URL: <https://www.rulac.org/browse/conflicts/international-armed-conflict-in-ukraine#collapse1accord> (Last accessed: 25.02.2023) [in English].
 26. Pro osoblyvosti derzhavnoi polityky iz zabezpechennia derzhavnoho suverenitetu Ukrainy na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh u Donets'kii ta Luhanskii oblastiakh: Zakon Ukrainy vid 18 sichnia 2018 r. № 2268-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2018. 10 (09.03.2018). St. 54 [in Ukrainian].
[Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18 січня 2018 р. № 2268-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 10 (09.03.2018). Ст. 54].
 27. Porushennia prav liudyny ta mizhnarodnoho humanitarnoho prava v konteksti podii pid Ilovaiskom v serpni 2014 roku. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/UA/ReportOnIlovaisk-UA.pdf> [in Ukrainian].
[Порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права в контексті подій під Іловайськом в серпні 2014 року. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/UA/ReportOnIlovaisk-UA.pdf> (дата звернення: 26.02.2023)].
 28. Territorialnaya celostnost Ukrainy: Rezolyuciya, prinyataya Generalnoj Assambleej OON 27 marta 2014 g. URL: <https://www.cisg.info/dok/a-res-es-11-4.pdf> [in Russian].
[Територіальна цілісність України: Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 27 марта 2014 г. URL: <https://www.cisg.info/dok/a-res-es-11-4.pdf> (дата звернення: 26.02.2023)].
 29. [URL: <https://mail.google.com/mail/u/0/?tab=rm&ogbl#inbox/FMfcgzGrcXscsFmwHgZHQqFtrncSVKtC?projector=1&messagePartId=0.2> (дата звернення: 26.02.2023)].
 30. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН А/RES/68/262. URL: [https://uk.wikisource.org/wiki/Резолюція_Генеральної_Асамблеї_ООН_А/RES/68/262_\(2014\)](https://uk.wikisource.org/wiki/Резолюція_Генеральної_Асамблеї_ООН_А/RES/68/262_(2014)) [in Ukrainian].
[Rezoliutsiia Heneralnoi Asamblei OON A/RES/68/262. URL: [https://uk.wikisource.org/wiki/Резолюція_Генеральної_Асамблеї_ООН_А/RES/68/262_\(2014\)](https://uk.wikisource.org/wiki/Резолюція_Генеральної_Асамблеї_ООН_А/RES/68/262_(2014)) [in Ukrainian].
 31. Rezoliutsiia 71/205, pryiniata Heneralnoiu Asambleieiu Orhanizatsii Obiednanykh Natsii «Polozhennia v haluzi prav liudyny v Avtonomnii Respublitsi Krym i misti Sevastopoli (Ukraina). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU16077> [in Russian].
[Резолюція 71/205, прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй «Положення в галузі прав людини в Автономній Республіці Крим і місті

- Севастополі (Україна). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU16077> (дата звернення: 26.02.2023)].
32. Yürük, B. 'UN General Assembly to meet Oct. 10 concerning Russian annexation of Ukrainian territory'. *AA*, 4 October 2022. URL: <https://www.aa.com.tr/en/russia-ukraine-war/un-general-assembly-to-meet-oct-10-concerning-russian-annexation-of-ukrainian-territory/2702714> (Last accessed: 26.02.2023).
 33. 'Ukraine: UN General Assembly demands Russia reverse course on 'attempted illegal annexation', *UN News*, 12 October 2022. URL: <https://news.un.org/en/story/2022/10/1129492> (Last accessed: 26.02.2023) [in English].
 34. International armed conflict in Ukraine. URL: <https://www.rulac.org/browse/conflicts/international-armed-conflict-in-ukraine#collapse2accord> (Last accessed: 26.02.2023) [in English].
 35. Sprava MS OON Ukraina proty RF v konteksti yurydychnoho protystoiannia Ukrainy ta Rosiiskoi Federatsii. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investitsiyi/sprava-ms-oon-ukrayina-proti-rf-v-konteksti-yuridichnogo-protistoyannya-ukrayini-ta-rosiyskoyi-feder.html> [in Ukrainian].
[Справа МС ООН Україна проти РФ в контексті юридичного протистояння України та Російської Федерації. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investitsiyi/sprava-ms-oon-ukrayina-proti-rf-v-konteksti-yuridichnogo-protistoyannya-ukrayini-ta-rosiyskoyi-feder.html> (дата звернення: 27.02.2023)].
 36. Zinoviev, I.F., Petrova, H.Ie. Mistse zovnishnoi torhivli u transkordonnomu spivrobittystvi Ukrainy. *Visnyk AMSU*. 2014. 1(51): 22-29 [in Ukrainian].
[Зінов'єв І.Ф., Петрова Г.Є. Місце зовнішньої торгівлі у транскордонному співробітництві України. *Вісник АМСУ*. 2014. № 1(51). С. 22—29].
 37. Ukraina ta YeS zapochatkuvaly stratehichne partnerstvo u syrovynnii sferi. *Uriadovyi kurier*. 16.03.2023. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/ukrayina-ta-yes-zapochatkuvali-strategichne-partne/> [in Ukrainian].
[Україна та ЄС започаткували стратегічне партнерство у сировинній сфері. *Урядовий кур'єр*. 16 березня 2023. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/ukrayina-ta-yes-zapochatkuvali-strategichne-partne/> (дата звернення: 27.02.2023)].
 38. Robeiko, O. Putin vystupuv z poslanniam do Federalnykh zboriv. *UNIAN*. 21.02.2023. URL: <https://www.unian.ua/world/poslannya-putina-do-federalnih-zboriv-divitisyia-online-21-02-2023-12153147.html> [in Ukrainian].
[Робейко О. Путін виступив з посланням до Федеральних зборів. *УНІАН*. 21.02.2023. URL: <https://www.unian.ua/world/poslannya-putina-do-federalnih-zboriv-divitisyia-online-21-02-2023-12153147.html> (дата звернення: 27.02.2023)].
 39. Meddou, Reichel. Proryv. Korumpovana demokratsiia, derzhava-vyhnanka Rosiia i naibahatsha, naibilsh ruynivna promyslovist na zemnii kuli. Kyiv: Vyd. hrupa KM-BUKS, 2020. P. 54; 75-83 [in Ukrainian].
[Меддоу Рейчел. Прорив. Корумпована демократія, держава-вигнанка Росія і найбагатша, найбільш руйнівна промисловість на земній кулі. Київ, 2020. С. 54; 75—83].
 40. SRSR rozvalyvsia na piyaty rik padinnia tsin na naftu — ekspert. *Ekonomichna pravda*. 14.01.2015. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2015/01/14/521358/> [in Ukrainian].
[СРСР розвалився на п'ятий рік падіння цін на нафту — експерт. *Економічна правда*. 14 січня 2015. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2015/01/14/521358/> (дата звернення: 26.02.2023)].
 41. RF skorochuie vydobutok nafty u vidpovid na steliu tsin vid krain G7, tsiny pidskochohly. *Ekonomichna pravda*. 10.02.2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/02/10/696917/> [in Ukrainian].

- [РФ скорочує видобуток нафти у відповідь на стелю цін від країн G7, ціни підскочили. *Економічна правда*. 10 лютого 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/02/10/696917/> (дата звернення: 25.02.2023)].
42. Dokhody Rosii vid eksportu nafty i hazu vpadut na 50 % — doslidzhennia. *UNIAN*. 02.02.2023. URL: <https://www.unian.ua/economics/energetics/dohodi-rosiji-vid-eksportu-nafty-i-gazu-vpadut-na-50-doslidzhennya-12130719.html> [in Ukrainian].
[Доходи Росії від експорту нафти і газу впадуть на 50 % — дослідження. *УНІАН*. 02.02.2023. URL: <https://www.unian.ua/economics/energetics/dohodi-rosiji-vid-eksportu-nafty-i-gazu-vpadut-na-50-doslidzhennya-12130719.html> (дата звернення: 27.02.2023)].
43. Nafta ye, dokhodiv — nemaie. *LB.ua*. 27.01.2023. URL: https://lb.ua/blog/infosecurity_institute/543925_nafta_ie_dohodiv-nemaie.html [in Ukrainian].
[Нафта є, доходів — немає. *LB.ua*. 27 січня 2023. URL: https://lb.ua/blog/infosecurity_institute/543925_nafta_ie_dohodiv-nemaie.html (дата звернення: 26.02.2023)].
44. «Prohrav enerhetychnu viinu»: Putin nazavzhdy vtratyv rynok hazu v Yevropi. *Fokus*. 11.02.2023. URL: <https://focus.ua/uk/economics/549463-progravy-energetichnu-viynu-putin-nazavzhdi-vtrativ-rynok-gazu-v-yevrope-financial-times> [in Ukrainian].
[«Програвав енергетичну війну»: Путін назавжди втратив ринок газу в Європі. *Фокус*. 11 лютого 2023. URL: <https://focus.ua/uk/economics/549463-progravy-energetichnu-viynu-putin-nazavzhdi-vtrativ-rynok-gazu-v-yevrope-financial-times> (дата звернення: 26.02.2023)].
45. Rik konsensusu Putina — Si. Chomu alians Rosii ta Kytau provalyvsia. *LB.ua*. 10.01.2023. URL: https://lb.ua/world/2023/01/10/541965_rik_konsensusu_putina-si_chomu.html [in Ukrainian].
[Рік консенсусу Путіна — Сі. Чому альянс Росії та Китаю провалився. *LB.ua*. 10 січня 2023. URL: https://lb.ua/world/2023/01/10/541965_rik_konsensusu_putina-si_chomu.html (дата звернення: 26.02.2023)].
46. Erdohanu vyhidno, shchob Rosiia yaknaidovshe zahruzla v Ukraini. *Radio Svoboda*. 08.01.2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-erdohan-vyborgy-rosiya/32213632.html> [in Ukrainian].
[Ердогану вигідно, щоб Росія якнайдовше загрузла в Україні. *Радіо Свобода*. 08 січня 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-erdohan-vyborgy-rosiya/32213632.html> (дата звернення: 25.02.2023)].
47. Kravchenko, O. Aktsii vyrobnyka tankiv Leopard zletily do rekordnoi poznachky. *LB.ua*. 25.01.2023. URL: https://lb.ua/economics/2023/01/25/543759_aktsii_virobnika_tankiv_leopard.html [in Ukrainian].
[Кравченко О. Акції виробника танків Leopard злетіли до рекордної позначки. *LB.ua*. 25 січня 2023. URL: https://lb.ua/economics/2023/01/25/543759_aktsii_virobnika_tankiv_leopard.html (дата звернення: 26.02.2023)].

Надійшла / Received 18.03.2023

Valerii HRYTSIUK

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Docent,
Leading Research Fellow,
Educational and Scientific Center of Military History,
National Defence University of Ukraine named after I. Cherniakhovskiy (Kyiv, Ukraine)
skifwo@email.ua
<https://orcid.org/0000-0001-9877-1900>

Oleksandr LYSENKO

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Head of the Department of Military Historical Research,
Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
ukr2ww@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-4003-6433>

RUSSIA'S WAR AGAINST UKRAINE: MILITARY, INTERNATIONAL LEGAL, GEOPOLITICAL AND ECONOMIC DIMENSIONS

The purpose is to clarify and structure the content of the war of the Russian Federation against Ukraine, which reflects the nature and course of hostilities, to highlight the key milestones of the Russo-Ukrainian armed confrontation, as well as to analyze geopolitical, international legal and economic issues that directly or indirectly concern this confrontation. **Methodological** approaches to the study of the specified number of problems are based on the use of interdisciplinary research tools at the intersection of history, political science, economics, military affairs, jurisprudence, as well as the theoretical and conceptual work of leading specialists in military history. **Scientific novelty** is determined by clarifying the historical periodization of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine in 2014—2023 and the specifics of each stage of the military actions of both sides; an attempt to project events in Ukraine through the prism of international humanitarian law as inextricably linked by internal logic, to refute individual euphemisms and incorrect concepts and concepts, and to present the author's interpretation of the relevant legal definitions; reproduction of the geopolitical and economic prerequisites of the Russo-Ukrainian war. **Conclusions.** Since 2014, the level of operational and strategic planning of the command of the Armed Forces has increased significantly, which, in combination with the support of Ukraine's international partners, made it possible to repel the Russian aggressors in the main areas of attack and inflict significant defeats on them. The course of events in the last years convincingly indicates that an international armed conflict is taking place in Ukraine, caused by Russia's aggression against Ukraine. At the same time, the Russian side has committed crimes against peace, war crimes and crimes against humanity, which should receive an adequate legal assessment in international judicial institutions or a specially created international tribunal. For decades, the Kremlin has used economic and political levers to ensure impunity, interference in internal affairs, and violations of the territorial integrity of several states in the post-Soviet space. The large-scale invasion of Ukraine and the brutal methods of waging war, the genocide of Ukrainians caused a radical transformation in the attitude of the collective West towards Russia, economic sanctions against it, and assistance to Ukraine in its confrontation with the aggressor.

Keywords: *international armed conflict, Russia's war against Ukraine, world community, countering aggression, periodization, economic sanctions, occupation, consequences of a large-scale invasion.*